

Abstrakty XXVI. slovensko-českého symposia o analytické filosofii 2022

Hra u Schlicka a Wittgensteina

Pavel Arazim

Wittgesteinovo pojetí jazykové hry a hry obecně, jak je předvedl ve Filosofických zkoumáních, je nepochybně originální a ne náhodou velmi vlivné. Přesto se interpreti málokdy zaměřují přímo na hravost hry a spíše zdůrazňují její založenosť v pravidlech. Nabídnou svou spekulaci o jednom z možných zdrojů Wittgensteinovy inspirace.

Hře se totiž překvapivě hodně věnuje Moritz Schlick. Tento autor, spolu se svým žákem Friedrichem Waismannem, přitom s Wittgensteinem intenzivně diskutovali v průběhu třicátých let, kdy opouštěli svou ranou filosofii a zatím hledal tu, které dnes říkáme pozdní. Hledat tedy vliv Schlickových úvah o hře ve Wittgensteinovi se už z tohoto prostého důvodu nabízí. Pokud Schlickův otisk ve Wittgensteinových úvahách uznáme, umožní nám to vykročit k novému pochopení jeho pozdní filosofie. Schlick chápe hru především v kontrastu s prací. Na rozdíl od práce je hra osvobozená od účelnosti. V tomto ohledu dokáže hra mít účel sama v sobě. Pracujeme obvykle pro nějaký od práce odlišný účel jako je výdělek. Hru můžeme hrát pro ni samu. Proto se Schlick nebojí hru označit dokonce za svého druhu smysl života. A pokrok lidstva spatřuje v tom, že se stane hravějším.

Wittgenstein ve Filosofických zkoumání trvá na samoúčelnosti jazyka. Tak jeho pozdní filosofie kontrastuje nejenom s tím, co tvrdil v Traktátu, ale např. také s mnoha formami pragmatismu. Jazyk žije sám pro sebe, nepochopíme jej lépe, když se mu budeme snažit vnutit nějakou globální funkci jako je zobrazování skutečnosti nebo třeba předávání myšlenek. Hravost je tedy pro jazyk zásadní a také jeho filosofické uchopení musí být svým způsobem hravé. Tím získává nový smysl i filosofická metoda pozdního Wittgensteina a fragmentárnost nejenom Filosofických zkoumání se ukazuje jako projev oné filosofické hravosti. Podobně jako v Traktátu, i ve Zkoumáních odpovídá forma obsahu, ovšem obsahu zásadně odlišnému.

Kondicionály a explanácia

Lukáš Bielik

Vedecká explanácia je v centre pozornosti filozofie vedy už niekoľko desaťročí. Proliferácia modelov vedeckej explanácie nastolila viaceré otázky. Napríklad: Existuje jeden všeobecne použiteľný model vedeckej explanácie alebo viacerým kontextom vyhovujú odlišné modely? Je každý prípad explanačnej asymetrie prípadom kauzálnej asymetrie (a teda sú všetky vysvetlenia partikulárnych javov kauzálne vysvetlenia)? Vo svojom príspevku sa pokúsim, aj keď nepriamo, odpovedať na obe otázky. Veľká časť filozofickej diskusie sa doteraz sústredila predovšetkým na teoretické rozdiely (a s nimi spojené problémy) jednotlivých modelov. Môj postup je opačný. Tvrдím, že viaceré modely vedeckej explanácie (DN model, ŠR model, viaceré kauzálne modely) majú jednu črtu spoločnú: vzťah medzi udalosťou explananda a (relevantnou časťou) faktorov explanansu je vyjadrený v kondicionáli určitého typu. Presnejšie, ak z daného modelu explanácie odstránime príslušný kondicionál, stratíme explanačný vzťah. Určitý kondicionál je tak nutnou podmienkou viacerých modelov explanácie. Navyše, ak abstrahujeme od špecifických podmienok vybraných modelov explanácie, môžeme argumentovať v prospech tézy: Vysvetliť udalosť u znamená použiť vhodný (indikatívny, kontrafaktuálny, resp. pravdepodobnostný) kondicionál KV taký, že explanačné faktory e_1, \dots, e_n sú vyjadrené v jeho antecedente a predmet explanácie u je opísaný v jeho konzervante, pričom existuje opis testovania pravdivostných podmienok KV alebo výroku KV^* , z ktorého KV vyplýva. To, že v niektorých prípadoch ide o kauzálne vysvetlenia a v iných prípadoch o nekauzálne explanácie, to že niektoré prípady sa opierajú o deterministické vzťahy, kym iné o pravdepodobnostné relácie - to všetko vystupuje na úrovni kondicionálneho výroku danej explanácie i na úrovni jeho pravdivostných podmienok a opise ich testovania. Zohľadnenie opisu testovania pravdivostných podmienok príslušného kondicionálu pritom eliminuje kondicionály s irrelevantnými časťami antecedentu (prípadne aj konzervantu).

Kľúčové slová: explanácia, modely vedeckej explanácie, kondicionály, testovanie pravdivostných podmienok;

Sellars and the diachronic role of picturing

Stefanie Dach

The aim of my talk is to trace the historical developments of Wilfrid Sellars's controversial notion of picturing and to draw out some implications for how we ought to approach this notion in Sellars.

For Sellars, picturing is a causal projection relation between things in the world and linguistic expressions considered as physical objects. Sellars introduces a synchronic and a diachronic task for this idea in his thought system. Picturing in its synchronic role is a relation which, according to Sellars, must underly any empirical use of language. It is a causal projection process which creates a map of the world in linguistic form (Sellars 1979, chap. V, §69). In its diachronic role, the notion of picturing is a tool for comparing the relation of different languages to the world over time in terms of their adequacy. It helps us specify the idea of an ultimate conceptual scheme or language picturing the world with perfect adequacy (Sellars 1967, chap. V, §69). I will take it for granted that this diachronic aspect is more controversial than the synchronic one.

The notion of picturing has been criticized as unintelligible, for example by Robert Brandom (2015, 13) and Richard Rorty (1979, 298; 1988). Rorty, one Sellars's first thorough commentators, has been especially influential in the reception of this aspect of Sellars's thought. He focuses, however, almost exclusively on the diachronic role of picturing. His criticism is based on the idea that there is no neutral vantage point from which we could establish how adequately conceptual schemes are picturing.

In my talk, I argue that two frequent simplifying assumptions ought to be avoided in interpreting Sellars's notion of picturing: a) picturing ought not be treated as a notion which is static over Sellars's career, and b) we ought to clearly distinguish the synchronic and diachronic role of picturing. Otherwise, we might implicitly overextend criticism of picturing in its the more controversial diachronic role to its more acceptable synchronic role (as seems to happen with Rorty), or, on the other hand, we might implicitly overextend a positive appreciation of the concept in its synchronic role to the more controversial diachronic role (as seems to happen, e.g., in Sachs 2018).

I show that a look at the development of Sellars's work gives us reasons 1) for thinking that the notion of picturing underwent important evolutions during his career, 2) for thinking that the synchronic role of picturing can be dissociated from its diachronic role, and 3) for putting less emphasis on its more controversial diachronic function.

Sellars introduces the notion of picturing or "mapping" early in his career (Sellars 1948, n. 16) and holds on to it until the end of his productive period (Sellars 1981). However, almost all of his writings focus on picturing in its synchronic role (and even within this focus we find shifts of emphasis, e.g. from linguistic picturing to pre-linguistic picturing in Sellars's later writings). Important discussions of picturing from the early 1960s (Sellars 1960; 1962) do not mention a diachronic role for picturing. At this time, Sellars develops the idea of an ultimate conceptual scheme through the concept of explanatory coherence, not through picturing. It is only in a very short period around the middle of the 1960s that Sellars explicitly countenances a diachronic role for picturing (especially Sellars 1967, chap. V) and he does not return to a diachronic role for picturing ever after. For example, in the next extensive treatment of picturing, the Dewey lectures from 1973/74 (published as Sellars 1979), Sellars only discusses picturing in its synchronic role and explicitly follows up on his early-1960s approach.

These developments show that there is not one unified, static notion of picturing in Sellars's work and that his ideas on what roles the notion was to play were subject to change. They also suggest that we

should not overemphasize the diachronic role of picturing in Sellars's work. By Sellars's own lights, at least as far as these historical considerations indicate, picturing in its synchronic role deserves more attention. In any case, these considerations suggest that interpretations of Sellars's notion of picturing better be historically sensitive.

References

- Brandom, Robert. 2015. *From Empiricism to Expressivism: Brandom Reads Sellars*. Cambridge; London: Harvard University Press.
- Rorty, Richard. 1979. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- . 1988. "Representation, Social Practise, and Truth." *Philosophical Studies* 54 (2): 215–28.
- Sachs, Carl. 2018. "'We Pragmatists Mourn Sellars as a Lost Leader': Sellars's Pragmatist Distinction between Signifying and Picturing." In *Sellars and the History of Modern Philosophy*, edited by Luca Corti and Antonio M. Nunziante, 157–76. New York; London: Routledge.
- Sellars, Wilfrid. 1948. "Realism and the New Way of Words." *Philosophy and Phenomenological Research* 8 (4): 601–34.
- . 1960. "Being and Being Known." *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association* 34: 28–49.
- . 1962. "Truth and 'Correspondence.'" *The Journal of Philosophy* 59: 29–56.
- . 1967. *Science and Metaphysics - Variation on Kantian Themes*. Atascadero: Ridgeview.
- . 1979. *Naturalism and Ontology*. Atascadero: Ridgeview.
- . 1981. "Mental Events." *Philosophical Studies* 39 (4): 325–45.

Rich Meaning Approach: A Basic Rationale

Matej Drobňák Univerzita Hradec Králové

Rich Meaning Approach (RMA) is an approach to concepts and semantic/pragmatic processing according to which “the standing meaning of a word is taken to be a rich conceptual structure that typically exceeds what is being expressed when we use the word in a context” (Vicente, 2018, p. 950). Primarily, RMA (Vicente & Martínez Manrique 2016) represents an alternative to standard approaches to concepts (understood as prototypes, exemplars, or theories). The biggest motivation for developing RMA further lies in pragmatics as the proponents of RMA (Quilty-Dunn 2021; Vicente 2018) try to explain semantic/pragmatic processing of polysemous expressions. The basic idea is that “occurrent conceptual meanings of words [context-dependent senses] are selections, or parts, of their standing meanings [rich concepts]” (Vicente, 2018, p. 950) and the biggest challenge is to answer how this “selection of parts of concepts” works during the semantic/pragmatic processing of an expression.

While the idea of how particular expressions are processed is rather well developed, very little has been said so far on what role the rich meanings of expressions should play in a broader semantic/pragmatic processing of the whole utterances. In my talk, I focus on this issue and I present a basic rationale for RMA from the perspective of semantic/pragmatic processing of whole utterances.

My starting point is the idea that communication serves primarily for coordination of actions between the speaker and the hearer. For example, the significance of the utterance “I have a high-grade fever for the last 3 days” for a doctor (the hearer) lies in the fact that the doctor can determine the correct diagnosis and prescribe an appropriate treatment, i.e. coordinate her behaviour with respect to the patient (the speaker). One of the approaches that highlights this aspect of communication is inferentialism (Brandom 1994, 2000; Peregrin 2014). From the perspective of inferentialism, the role of the hearer is to track the inferential consequences of an utterance and use this information for a better coordination of action with the speaker. According to this view, coordination of action requires that the hearer is able to determine contextually relevant commitments and entitlements of an utterance.

The main aim of the talk is to show how the rich meaning approach to the meanings of expressions can fit the broad inferentialist view of communication. As I argue, determination of contextually relevant inferential consequences of an utterance often depends on the hearer's general knowledge of the world. For example, the doctor has to consider several different

possible causes of the fever in order to determine the correct diagnosis. If RMA is right and the meanings of expressions are rich conceptual structures, then the processing of a particular expression (e.g. “fever”) can make a broad range of information related to an expression available for the later processing of the whole utterance (i.e. for determining its contextually relevant inferential consequences). In such a way, the inferentialist view of communication as coordination of action offers a rationale for RMA by explaining what role rich meanings play in the processing of the whole utterances.

References

- Brandom Robert (1994). *Making it explicit: Reasoning, representing, and discursive commitment*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brandom Robert (2000). *Articulating reasons: An introduction to inferentialism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Peregrin Jaroslav (2014). *Inferentialism: Why rules matter*. London: Palgrave Macmillan.
- Quilty-Dunn Jake (2021). Polysemy and thought: Toward a generative theory of concepts. *Mind & Language* 36, 158–185.
- Vicente Agustín (2018). Polysemy and word meaning: an account of lexical meaning for different kinds of content words. *Philosophical Studies* 175, 947–968.
- Vicente Agustín and Martínez Manrique Fernando (2016). The big concepts paper: a defence of hybridism. *The British Journal for the Philosophy of Science* 67, 59–88.

Teória twistorov a kvantová gravitácia

ABSTRAKT

Ján Dubnička, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Teória kvantovej gravitácie (KTG) je zatiaľ hypotetickou teóriou, ktorá by mala jednotným konceptuálnym systémom opísť štruktúry, vlastnosti vzťahy, vývoj a zákony Vesmíru ako dynamického vyvíjajúceho sa systému – mikrosvet, makrosvet, megasvet. Zatiaľ však nepoznáme teóriu, ktorej by sa podarilo zjednotiť do jednotnej konzistentnej teórie (KTG) Všeobecnú teóriu relativity (VTR) a Kvantovú teóriu pola (KTP).

Najznámejšími teóriami, ktoré sa snažia o takúto syntézu sú:

1. Teória strún a superstrún
2. Slučková kvantová teória gravitácie
3. Gravitačná teória založená na teórii poruch
4. Teória tvistorov

V našom vystúpení sa zameriame na Teóriu twistorov (S. Hawking, H. Penrose), ktorej základnou myšlienkou je „využitie súvislosti medzi kvantovou mechanikou a časopriestorovou štruktúrou – ako je zachytená v Riemanovej sfére – rozšírením naznačeného postupu na celý časopriestor“. V tomto zmysle je časopriestor chápaný ako odvodený pojem a twistorový priestor za základný priestor.

Ďalším problémom je kvantovaný twistor, definovanie twistorovej vlnovej funkcie a sformulovanie kvantovej teórie twistorov. Sústredíme sa tu na jej štruktúru ontologickej bázy, ktorá vytvára pri určitej transformácii základ ontologickej bázy kvantovej gravitácie, ktorá by dokázala adekvátne a neprotirečivo opísť mikrosvet, makrosvet a megasvet, pričom VTR a KTP by sa na základe určitých všeobecnejších transformácií stali jej limitnými teóriami.

Predstavíme súčasný koncept štruktúry ontologickej bázy TKG, jej ontologické, metodologické problémy, ako i jej vzťah k VTR a KTP.

Analýzou ontologickej bázy teórie twistorov budeme formulovať jej obmedzenia a problém transformácie na ontologickú bázu TKG – renormalizovateľnosť, nelokálnosť, problém merania, atď., čo má základný vplyv na možnosť transformácie ontologickej bázy teórie twistorov na ontologickú bázu TKG.

Čo o podmienkach zdôrazňujú logici a čo jazykovedci a čo by mali jedni od druhých prevziať

František Gahér

Katedra logiky a metodológie vied

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Logici vysvetľujú úlohu podmienok najmä z hľadiska ich vplyvu na reláciu deduktívneho vyplývania. V klasickej logike je dostatočná podmienka vyjadrovaná spojením *Ak A, tak B* a je asociovaná s pravidlom modus ponens a nutná podmienka je vyjadrovaná spojením *A len vtedy, ked' B* a je spárovaná s pravidlom modus tollens. Na prekvapenie toto základné rozlíšenie podmienok v našej (slovenskej) lingvistike zatiaľ absentuje (napr. Kesselová a kol. (2013) *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine*), hoci v známych lingvistických prácach je prítomné už desiatky rokov (napr. J. McCawley (1993) *Everything that Linguists have Always Wanted to Know about Logic*). Na druhej strane v učebničiach logiky stále nachádzame konštatovanie synonymie súvetí foriem *Ak A, tak B* a *A len vtedy, ked' B*, ktoré lingvisti už dávno oprávnene spochybňujú (tamže) a v súčasných prácach logikov je tendencia toto konštatovanie pre súvetia so skutočným časovým parametrom odmietať.

Jazykovedci veľmi precízne rozlišujú druhy podmienok najmä z kognitívneho hľadiska: napríklad okrem pravdivých (faktických) a hypotetických (možných) hovoria o ireálnych (nemožných) podmienkach, pričom presvedčivo rozlišujú potenciálne ireálne a absolútne ireálne podmienky. Rozlíšenie potenciálne ireálnych a absolútne ireálnych podmienok sa v logike ešte dostatočne neudomácnilo (s výnimkou prác napr. N. Reschera (2007) *Conditionals*), hoci je/môže byť tiažiskové pre adekvátne vysvetlenie kontrafaktuálov .

Naturalizovaná etika a morální pokrok

Petra Chudárková

Zrušení otroctví, volební právo žen, dekriminalizace homosexuality, práva zvířat. To jsou podle mnohých nezpochybnitelné příklady morálního pokroku. Není proto divu, že víra v něj je v etice silně zakořeněná, a to především u apriorně orientovaných filozofů, podle nichž tímto způsobem postupně docházíme k objevování objektivních morálních pravd. Naopak skepticky ladění myslitelé opírající se o evoluční teorii považují víru v morální pokrok za příliš naivní. Evolučně získané mechanismy podle nich předurčují jedince k jednání, které upřednostňuje členy vlastní sociální skupiny na úkor jiných, a možnost morálního pokroku je proto omezená. Na optimismu nepřidává ani nedávný vývoj v celé řadě demokracií, který jde často proti v minulosti těžce vydobytným pozitivním změnám. Smíří stanovisko nabízejí Buchanan a Powell (2018), kteří na základě obsáhlé empirické evidence ukazují, že není nutné na existenci morálního pokroku rezignovat, protože dané evoluční mechanismy je možné do značné míry překonat. V první části svého příspěvku stručně představím odlišné definice morálního pokroku a následně jeho kritéria. Ve druhé části ukážu, jak lze bez uchýlení se k apriorismu zastávat existenci morálního pokroku, a to z pozice naturalizované etiky. V závěru budu na základě představených kritérií argumentovat ve prospěch nutnosti morálního pokroku a usilování o něj. Domnívám se totiž, že se jedná o jediný způsob, jak zamezit přijímání praktik, které už jsme v minulosti z dobrých důvodů opustili.

XXVI. Slovensko-české symposium o analytické filosofii 2022

Abstrakt

Tématem příspěvku je kritika Quinova extenzionalismu pomocí jeho holismu. Argumentuje zde pro tezi, že Quinův extenzionalismus a jeho holismus jsou kontradiktornické. Je-li Quine zastáncem holismu a neurčitosti reference, pak nemůže být „přesvědčeným extenzionalistou“. Exenzionalismus by tedy měl být „zquinován“ – a to ničím jiným než holismem samotným.

Podle Quinova extenzionalismu jsou výrazy označující objekty identické právě tehdy, mají-li stejnou referenci, a jsou tak ve všech kontextech zaměnitelné *salva veritate*. Dle Quinovy teze o neurčitosti reference však nikdy nelze plně určit referenci výrazu. Z principu totiž nikdy nemáme k dispozici všechny kontexty, ve kterých se výraz může nalézat, stejně jako z principu nelze znát všechny referenty výrazu.

Quinova kritéria individuace jsou tedy v rámci holismu nesplnitelná i pro tak zdánlivě jednoduše rozlišitelné objekty, jako jsou objekty fyzické, tedy rozlehlé (*extended*). Quinova formulace extenzionalismu tedy nemůže sloužit jako argument proti intenzionálním jazykům a logikám, protože podle jeho holismu žádné extenzionální jazyky přísně vzato neexistují – a ani nejsou možné. Nakonec ani samotnou tezi extenzionalismu nelze vyjádřit extenzionálním jazykem.

Mgr. Jitka Kadlecíková
Katedra filozofie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Autor: Tomáš Kollárik

Pracovisko: Katedra logiky a metodológie vied, Univerzita Komenského v Bratislave

Názov: Vybrané problémy argumentačných schém v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii

Abstrakt: Príspevok venujem kritickej expozícií argumentačných schém v kontexte pragma-dialektického prístupu k argumentácii. Najprv nadviažem na prácu Hitchcocka a Wagemansa (2011), ktorí sa sústredili najmä na problémy súvisiace s typológiou argumentačných schém v pragma-dialektike. Pozorovania Hitchcocka a Wagemansa budú kriticky hodnotené – v príspevku napríklad uvediem dôvody, prečo možno s autormi (s istými drobnými výhradami, pokial' ide o konkrétnie príklady) súhlasit' s tým, že niektoré kritické otázky pragma-dialektických schém argumentov nie sú relevantné. No odmietнем ich argumentáciu, podľa ktorej je pragma-dialektická klasifikácia neúplná a podľa ktorej podtypy hlavných schém argumentov nededia ich kritické otázky, pretože je založená na nevhodnom príklade analyzovaného argumentu. Druhá časť príspevku súvisí s tým, že niektoré dôležité aspekty argumentačných schém sú v rôznych pragma-dialektických publikáciách predstavené odlišne bez toho, aby sa odlišnosť akokoľvek komentovala, alebo zdôvodnila. Existencia takýchto zdôvodnení je pritom nie len znakom, ale i nevyhnutnou podmienkou toho, aby sme akokoľvek zmenu mohli nazývať pokrokom v teórii. Koniec druhej časti príspevku bude venovaný hodnoteniu jednotlivých argumentov v pragma-dialektikom prístupe k argumentácii. Zdôvodním, prečo si myslím, že tento prístup k argumentácii neponúka jednoznačné kritériá hodnotenia jednotlivých argumentov. Keďže jedným z hlavných poslaní každej teórie argumentácie je predstavenie kritérií odlišenia dokonalých od nedokonalých argumentov, je posledný bod kritický a ďalší vývoj pragma-dialektickej teórie argumentácie by mal byť venovaný jeho odstráneniu. V závere príspevku vymedzím hlavné línie návrhu nových kritérií hodnotenia argumentov v pragma-dialektickej teórie argumentácie.

Klúčové slová: argumentačné schémy – kritické otázky – pragma-dialektický prístup k argumentácii – hodnotenie argumentov

Literatúra:

- Hitchcock, D., & Wagemans, J. (2011): The pragma-dialectical account of argument schemes. In *Keeping in Touch with Pragma-Dialectics: In Honor of Frans H. van Eemeren*. <https://doi.org/10.1075/z.163.13hit>
- van Eemeren, F. H., & Garssen, B. (2020): Argument Schemes: Extending the Pragma-Dialectical Approach. In F. H. van Eemeren & B. Garssen (Eds.), *From Argument Schemes to Argumentative Relations in the Wild* (Vol. 35). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-28367-4>
- van Eemeren, F. H., Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Snoeck Henkemans, A. F., Verheij, B., & Wagemans, J. H. M. (2014): Handbook of Argumentation Theory. In *Handbook of Argumentation Theory*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9473-5>
- van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (2004): A systematic theory of argumentation: The pragma-dialectical approach. In *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-Dialectical Approach* (Vol. 9780521830751). UK: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511616389>

- van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., & Kruiger, T. (1987): *Handbook of Argumentation Theory* (F. H. van Eemeren & R. Grootendorst, Eds.). De Gruyter Mouton.
- van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., & Snoeck Henkemans, A. F. (2002): Argumentation - Analysis, Evaluation, Presentation. In *Uma ética para quantos? Vol. XXXIII* (Issue 2).
- van Eemeren, F. H., & Henkemans, A. F. S. (2016). Argumentation: Analysis and Evaluation. In *Argumentation: Analysis and Evaluation: Vol. 2nd Edition* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315401140/ARGUMENTATION-FRANS-VAN-EEMEREN-FRANCISCA-SNOECK-HENKEMANS>
- van Eemeren, F. H., Houtlosser, P., & Henkemans, A. F. S. (2007): Argumentative Indicators: A Pragma-Dialectical Study. In *Journal of Chemical Information and Modeling* (Vol. 53, Issue 9).

Čo reprezentujú historické práce? O povahе a reprezentačných úrovniach historických prác

Pavol Labuda (Katedra filozofie, FF KU)

Vo filozofii histórie (Ankersmit, Roth, Kuukkanen, Horský, Zeleňák) sa viedie debata o tom, aká je povaha historických prác. Jednotlivé pozície pritom ponúkajú zdôvodnené odpovede na otázku či historické práce reprezentujú alebo nereprezentujú minulosť. Debata je o to komplikovanejšia, že „predmet“ historikov (t. j. minulosť), ktorý má byť ich prácam, respektívne v ich prácach reprezentovaný či nereprezentovaný, má „ontologicky“ problematickú povahu. Minulosť buď už v určitom zmysle nie je, pretože minulé udalosti sa skončili, alebo ani nikdy nebola, pretože minulé udalosti tvoríme my ľudia, a to tým, že ich identifikujeme ako celky.

V mojom príspevku sa pokúsim do tejto debaty vstúpiť prostredníctvom odpovede na otázku: *Akú povahu majú reprezentačné nástroje (časti prirodzeného jazyka), ktoré tvoria historické práce?* Pokúsim sa preukázať, že užitočný prístup k zodpovedaniu tejto otázky spočíva (i) v jasnom určení toho, čo je predlohou a teda predmetom bádania historikov, (ii) v rozlíšení niekoľkých jazykových rovín historických prác a (iii) v určení toho, k akému typu reprezentácie dochádza na jednotlivých rovinách. Ak sa na historickú prácu pozrieme ako na súbor koherentných presvedčení, ktorého cieľom je opísanie a/alebo vysvetliť určitú „minulú udalosť“, tak je pre zodpovedanie otázky – či historické práce reprezentujú alebo nereprezentujú – absolútne klúčové odlišiť v rámci koherentného celku presvedčení ďalšie dve roviny, z ktorých sú celky prác utvorené. Konkrétnejšie: odlišiť celky presvedčení od jednotlivých presvedčení a jednotlivých pojmov. Na (materiálno)jazykovej rovine zodpovedajú (a) súboru presvedčení, (b) presvedčeniam a (c) pojmom (a') *historické práce ako celky viet*, (b') *vety týchto celkov a (c') jednotlivé slová*. Na základe tohto rozlíšenia dostávame nasledujúcu prehľadovú tabuľku.

východisko historika	myslenie historika	jazyk historickej práce	ontológia historickej práce
na kamere natočená časť boja	sústavy presvedčení	historické práce HP	udalosti
vety zachytávajúce svedectvá („Vyrazil som so 44 divíziou potrestať rebelov.“)	presvedčenia	vety (HP)	fakty
objekty (polohované kostry, pozostatky artefaktov na poli, etc.)	pojmy	slová (HP)	veci

Vo svojom príspevku uskutočním analýzu vety, ktorá je vybraná z historickej práce vykladajúcej zánik rímskeho impéria. „Cisár Valens bol v roku 378 porazený v bitke pri Adrianopoli.“ Pokúsim sa na nej ukázať, čo a ako jednotlivé roviny historickej práce (táto veta a slová z ktorých sa skladá) reprezentujú. Budem pritom argumentovať v prospech tézy, že jednotlivé slová, vety aj celky historickej prác fungujú ako reprezentačné nástroje toho, čo nazývame ako minulosťou. Zároveň však upozorním, že nato, aby slová, vety a celky historickej prác *reprezentovali*, nie je nutná priama korešpondencia slov a objektov, viet a faktov, celkov a udalostí. To, čo tieto dvojice spája je výkon našej jazykovej praxe, nami zavedená korešpondencia. Zastávam teda pozíciu, že historicke práce (a ich súčasti) efektívne reprezentujú „minulosť“ aj bez toho, aby priamo korešpondovali s vopred danou, objektívnu či hotovou minulosťou (t. j. minulou udalosťou, faktom či vecou). História je totiž (na rozdiel od astrofyziky) o výklade ľudského konania a nie o výklade sveta, a ontológia historickej práce je skôr dôsledkom ako predpokladom zmyslupnej práce historikov. A to všetko pri zachovaní dôležitej a dištinktívnej črty histórie, ktorou je rekonštrukcia a reprezentácia ľudského konania.

Názov príspevku: **Klimatické zmeny a sľuby bez záväzkov**

Vladimír Marko, *Katedra logiky a metodológie vied, FiF UK, Bratislava*

V prezentácii sa sústredíme na niektoré vlastnosti argumentov, ktoré sa objavujú v rozboroch o klimatických zmenách a vyskytujú v procedúrach formovania multilaterálnych dohôd určujúcich povinnosti jednotlivých zúčastnených aktérov.

Argumenty sa objavujú na dvoch úrovniach – epistemickej a konatívnej. Na prvej, základnej, sa stretávame s argumentami (vyskytujúcimi sa vo verejnej mienke alebo pochádzajúcimi zo strany vedeckej komunity), ktorých *účelom* je pokus o *zmenu presvedčenia aktérov*. Na druhej, ktorá sa vyvíja z predchádzajúcej, ide o argumenty objavujúce sa na inštitucionálnej úrovni, ktorých účelom je aktérov multilaterálnych dohôd *nasmerovať k určitému druhu konania* a k splňaniu dohodami stanovených cielov.

Dva druhy argumentov predstavíme ako súčasť multilaterálneho pokusu o dosiahnutie *riešenia problému* globálneho otepľovania s cieľom neutralizácie jeho následkov alebo eliminácie jeho príčin. Multilaterálnym dohodám predchádzajú výklady argumentov v rámci procesu vyjednávania týkajúce sa stanovenia cielov, spôsobov ich dosiahnutia a určenia budúcich záväzkov pre zúčastnených. Poukážeme na procedurálne nedostatky stanovených rámcov, v ktorých sa tieto aktivity odohrávajú. Tieto nedostatky v inštitucionálnych snahách o dosiahnutie riešenia problému zároveň spochybňujú *ciele argumentácie* a ich celkovú účelovosť, ktorá by mala predstavovať prostriedok na prekonanie problémových prekážok objavujúcich sa na ceste k dosiahnutiu kolektívne stanovaných cielov. Vo výsledku, zlé determinovanie osi sú slednosti procedurálnych a inštitucionálnych prvkov alebo ich nedostatočne explikované vlastnosti vedú k neúčelovým predpokladom na efektívne dosiahnutie stanovaných cielov k riešeniu problému globálneho otepľovania.

Axiomy a (meta-)matematické struktury

Josef Menšík

Z matematického pohledu se vždy pohybujeme v rámci konkrétní matematické teorie -- neexistuje matematika jako taková, nýbrž pouze různé, často vzájemně se vylučující matematické teorie. Matematici od Hilberta (1891, 1899) po Mac Lana (1996) věří, že axiomaticky daná matematická teorie determinuje určitou strukturu nebo třídu struktur. Axiomy popisují jisté základní vlastnosti daných struktur a jejich ostatní vlastnosti jsou potom z těchto axiomů odvoditelné. Axiomatický přístup tak slouží jako prostředek úspory práce, kdy nemusíme stále znova a znova pro každý systém vyhovující daným axiomům odvozovat ty vlastnosti, které jsme již jednou úspěšně odvodili přímo z axiomů. Upozorněme ještě, že axiomatické matematické teorie determinují tyto struktury svým způsobem implicitně: jedná se o struktury (strukturní vlastnosti) celého matematického systému, nikoliv jeho objektů -- v tomto smyslu by proto bylo možné vzhodnější hovořit o meta-strukturách, v kontrastu k matematickým strukturám, jakožto matematickým objektům uvnitř dané teorie.

Pokud se zajímáme o to, jak se axiomaticky určené matematické struktury zavádějí a jaká je jejich možná podoba, bude samozřejmě klíčové ujasnit si jak mohou vypadat příslušné axiomy a jakými způsoby se z nich potom odvozuje. Odpověď na tyto otázky matematickou cestou se pokouší matematická logika: jde o matematickou disciplínu, která používá matematiku k matematickému zachycení zachycením komunikace a argumentace samotných matematiků. Formalizuje (matematizuje) tak pojmy axiomů, důkazů, teorií, jejich modelů atd. Pokud matematická logika mimikuje matematický diskurz věrně, mohla by nám vyjasnit i otázku původu a podstaty matematických struktur. V případě predikátové logiky prvního řádu by pak odpověď zdánlivě zněla, že matematické struktury jsou zkrátka množinové struktury: množiny, opatřené nějakými relacemi a funkcemi různých arit.

Pokud se ovšem zajímáme o založení matematiky, s matematickou logikou si nevystačíme. Z prostého důvodu -- jde také "pouze" o jednu z matematických teorií, která rovněž musí být nějak založena. Obvykle bývá zavedena axiomaticky, ovšem nyní již neformalizovaně, meta-matematicky. Nakonec tedy vždy skončíme u založení matematické teorie z neformalizované (nematematické), meta-matematické hladiny. Při snaze použít predikátovou logiku prvního řádu k zavedení nějaké matematické struktury -- řekněme grupy -- navíc zjistíme, že používání příslušného formálního jazyka již předpokládá právě znalost množin, jakož i operací a funkcí na nich. Strukturu grupy pak vlastně zavádíme prostřednictvím omezení, jejím vydělením z celé plejády možných matematických struktur, které nám dává daný jazyk k dispozici svojí expresivitou. Spíše než založení daného typu struktur se tak jedná o jejich identifikaci, když založení již bylo provedeno předtím, při před-pochopení množin, relací a funkcí. Existují navíc i názory, že jsou představitelná i jiná založení matematiky než ta, zakládající se na množinách -- v tomto případě navíc "naivních", neformalizovaných.

Odhlédneme-li od konkrétní možné matematické logiky (například predikátové), můžeme se pokusit uvažovat o typických vlastnostech (neformalizovaných) axiomatických systémů a způsobech, jakým zakládají matematiku a matematické struktury. Zdá se, že běžné matematické axiomatické systémy splňují tři vlastnosti: 1) bývají "objektově" orientované v tom smyslu, že vyžadují před-znalost konceptu individua a následně možnost jednotlivá individua v systému adresovat 2) vyžadují možnost adresovat "svazky" (skupiny) individuí -- zaměřit se na několik individuí souběžně 3) vyžadují možnost postupně adresovat či konstruovat libovolné individuum v systému. V rámci příkladů vyjasním, jak se tyto vlastnosti realizují buď v jazyce, axiomech, odvozovacích či konstrukčních pravidlech různých axiomatických systémů. V celku tyto vlastnosti dávají společný rámec vlastností matematických struktur: objektovost (artikulovanost), propojenost (kohezi) a holismus (integrovanost). V závěru příspěvku krátce nastíním, jaké důsledky mají tyto vlastnosti pro aplikaci matematiky do dalších oborů.

INŠTRUMENTÁLNA NORMATIVITA NATURALIZOVANEJ EPISTEMOLÓGIE

Martin Nuhlíček

Katedra filozofie a dejín filozofie

Filozofická fakulta UK v Bratislave

Príspevok sa bude dotýkať fundamentálnej diskusie, či je resp. či môže byť naturalizovaná epistemológia normatívna? Totiž ak podľa vzoru W. V. Quina nahradíme filozofickú teóriu poznania psychologickou deskripciou kognitívnych procesov, tak nemusíme byť schopní identifikovať "správne" procesy poznávania, ktoré "by sme mali" používať. Jedna skupina autorov (L. Laudan, H. Kornblith a ďalší) uvažuje o epistemických normách ako o hypotetických imperatívoch spájajúcich kognitívne prostriedky s kognitívnymi cieľmi. Takéto inštrumentálne chápanie normativity je zlučiteľné s naturalistickým obrazom epistemológie. Klúčový bod tejto koncepcie tvorí otázka kognitívnych cieľov: existujú nejaké univerzálne ciele, alebo sa musíme uspokojiť s relativizmom noriem?

V príspevku budem obhajovať tézu, že ultimativnym kognitívnym cieľom je "pravda". Ak epistemické normy chápeme ako hypotetické imperatívy, ktoré nám predpisujú, ako máme nadobúdať presvedčenia, aby sme dosiahli naše potreby a záujmy, tak „pravdu“ môžeme definovať ako ten faktor, vďaka ktorému sú určité normy pri dosahovaní našich želani (v širokom zmysle) úspešné. Ide o neutrálne chápanie pravdy ako kritéria „správneho“ (t. j. vzhľadom na ciele funkčného) výkonu kognitívneho systému. Orientácia na pravdu tak tvorí spoločnú hodnotu úspešného sledovania akýchkoľvek partikulárnych hodnôt, čím sa vymyká relativizmu noriem. Uvedené chápanie zároveň dáva konkrétnejší obsah Quinovej koncepcii normativity ako "technológie hľadania pravdy".

Kantovské kořeny kritického racionalismu

Jitka Paitlová

V příspěvku chci představit hlavní linie vlivu Kantovy filosofie na Popperův kritický racionalismus a rozvinutí této linie jeho následovníkem Hansem Albertem. Oba myslitelé přistupovali ke Kantově transcendentálnímu idealismu jako k významnému inspiračnímu zdroji z hlediska teorie poznání a zároveň podrobili některé jeho aspekty kritice. Jak známo, označil Karl Popper ve své *Logice vědeckého bádání* obecný problém demarkace za „Kantův problém“. Mnohem subtilnější vztah ke Kantově však Popper rozpracoval v díle *Die Beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*, kde se hlásí k tzv. epistemologickému transcendentalismu, když požaduje, aby se epistemologie jako teoretická věda vztahovala k empirickým vědám stejným způsobem, jako se empirické vědy vztahují ke zkušenostnímu světu. Na Kantovskou otázku, jak mohou mít subjektivní podmínky objektivní platnost pak Popper odpovídá nikoli formálním, nýbrž genetickým apriorismem, v důsledku čehož tvrdí, že syntetické soudy a priori existují, ale jsou často a posteriori nepravdivé. Také pro Hanse Alberta je klíčová výchozí Kantova transcendentální otázka po podmírkách možnosti poznání a stejně jako Popper odmítá apodiktickou jistotu syntetických soudů a priori. Ve spise *Kritik der reinen Erkenntnislehre* Albert odstraňuje tento klasický požadavek zdůvodnění apodiktické jistoty a inspiruje se Kantem v pokusu adekvátně vysvětlit poznání prostřednictvím rekursu na poznávací schopnosti. Jeho cílem je interpretovat otázku po podmírkách možnosti poznání realisticky. Poznání jako reálný proces tedy Albert uchopuje prostřednictvím transcendentálního realismu (nikoli idealismu), který na jedné straně zohledňuje význam struktury lidské poznávací schopnosti (která však – jak ukázal Popper – ani v rámci generického a priori není neomylná), na straně druhé bere v potaz výsledky vědeckého zkoumání (a nevytváří tedy žádnou „čistou“ oblast teorie poznání, čímž je zároveň naplněn Popperův epistemologický transcendentalismus). Do třetice pak Albert doplňuje důraz na pragmatický aspekt poznání, který vychází z předpokladu konsekventního falibilismu, a tedy zohledňuje principiální omylnost lidských řešení problémů.

Temporalism in Prior and in Tichý

Zuzana Rybaříková

At the beginning of modern logic, propositions were defined as unchangeable entities placed in a certain idealistic realm. Such notion of propositions appears in the works of Bolzano, a proponent of anti-psychologism in logic Edmund Husserl and primarily in the works of the founder of modern formal logic Gottlob Frege. Those unchangeable propositions contain in themselves so-called indexical, i.e. the place, time and other circumstances of the utterance. Thus 'It is sunny' is a different proposition when uttered by me yesterday and today at the University of Ostrava. Similarly, for other speakers or for other circumstances of utterance. This concept of the proposition, which is sometimes called eternalism, was and is still prevalent among analytic philosophers. Often even the term 'proposition' is identified with an idealistic entity placed outside the real world.

In my talk, I would like to focus on the concept of propositions of two logicians who deviated from the standard understanding of propositions, Arthur N. Prior and Pavel Tichý. They both were proponents of temporalism, i.e. the view that the proposition "It is sunny" uttered by me yesterday and today is still the same proposition, which could, however, change its truth-values with respect to circumstance. I will discuss the reasons why they were proponents of temporalism and compare their views.

When Prior argued for temporalism, he added that he is not the only one who held it. He called the concept 'medieval' concept of propositions as he identifies scholastic philosophers as his precursors. The reasons why he was a proponent of temporalism lay, however, in his entire concept of logic. He (1996a, 45) once argued: "Philosophy, including Logic, is not primarily about language, but about the real world.". Eternalism would have unwelcomed metaphysical consequences to him; therefore, Prior was a proponent of temporalism. Namely, Prior (1996b) claimed that it implies a tapestry view of time, while Prior was a proponent of dynamic concept of time and presentism.

Tichý (1988, 189–191) also considered temporalism more natural approach to propositions. His reasons differed from Prior's ones, however. When he presented his arguments against temporalism, he focused primarily on natural language. Namely, he argued that in eternalism time-telling propositions like 'It is noon' are difficult to interpret properly.

References:

- Prior, A. N. (1996). A statement of temporal realism. *Logic and Reality: Essays on the Legacy of Arthur Prior*, Clarendon Press, Oxford, 45-46.
- Prior, A. N. (1996). Some free thinking about time. *Logic and Reality: Essays on the Legacy of Arthur Prior*, 47-51.
- Tichý, P. (1988). *The Foundations of Frege's Logic*. Walter de Gruyter, Berlin.

Materiální úsudky a relevanční logika

Karel Šebela

Příspěvek se zaměřuje na klasifikaci neformálních úsudků. V neformální logice se běžně pracuje s určitými typy úsudků, jako jsou (neúplná) indukce, argumenty ad ignorantiam, autoritou, šikmé plochy, ad hominem, z analogie atp. Otázkou příspěvku je, jak tuto skupinu úsudků klasifikovat v rámci všech možných úsudků. Navrhovaná klasifikace dělí nejprve úsudky na ty, které vedou od pravdy vždy k pravdě (deduktivní), od pravdy vždy k nepravdě (antideduktivní?) a od pravdy někdy k pravdě, jindy k nepravdě (materiální). Uvnitř skupiny materiálních jsou dále identifikovány úsudky irrelevantní (formy p implikuje q) a konečně relevantní materiální úsudky (RMU), které jsou vlastním předmětem příspěvku. V druhé části jsou proto hledány analogie mezi RMU a tzv. relevanční logikou. RMU např. splňují tzv. *variable sharing principle*, podle něhož žádná formule formy $A \rightarrow B$ nemůže být platnou, pokud A a B nemají společnou alespoň jednu výrokovou proměnnou. Běžnou interpretací relevanční logiky je ta, podle níž je formule $A \rightarrow B$ pravdivá v daném světě a iff ve všech světech b a c takových, že $Rabc$ (R je relace dosažitelnosti) A je nepravdivé v b nebo B je pravdivé v c . Tato interpretace by se dala adaptovat pro RMU tak, že místo o všech světech b a c by hovořila o některých. Výchozí skupina úsudků je tak v příspěvku klasifikována v rámci navržené klasifikace úsudků a jejich blízkost k relevanční logice je demonstrována jejich splňováním základního principu relevanční logiky a možnou modifikací její sémantické interpretace.

K otázke povahy pojmov v sociálnych a humanitných vedách

Tatiana Sedová

Katedra filozofie FF UMB, Banská Bystrica

Filozofický ústav SAV, Bratislava

Abstrakt: Zámerom príspevku je tematizovať povahu a status pojmov v sociálnych a humanitných vedách, prostredníctvom ktorých myslíme poznávame; obhajovať ideálnu abstraktnú povahu týchto pojmov a kritizovať ich naturalizáciu v zmysle psychologizácie. Úvahy vychádzajú z Gallieho charakteristiky pojmov sociálnych humanitných vied ako imanentne problematických (essentially contested concepts) a uvádzam , aké podmienky podľa Gallieho musí takýto pojem splíňať: „Musí byť hodnotiaci v tom zmysle, že označuje alebo pripisuje nejaký cenéný výkon. (II) Tento výkon musí mať vnútorné komplexné štruktúry, charakter, ktorý mu jeho hodnota pripisuje ako celku. (III) Akékoľvek vysvetlenie jeho hodnoty, teda musí zahŕňať odkaz na príslušné príspevky jeho rôznych častí alebo vlastností; ale pred experimentom nie je nič absurdné alebo kontradiktórne v žiadnom z mnohých možných konkurenčných opisov jeho celkovej hodnoty, jeden takýto opis, ktorý stanovuje jeho komponenty alebo vlastnosti v jednom poradí dôležitosť, druhé nastavenie v druhom poradí a tak ďalej. (IV) Pripisovaný výkon musí byť taký, že pripúšťa značnú zmenu vzhľadom na meniace sa okolnosti; a takúto modifikáciu nie je možné vopred predpísť ani predvídať.“

V tejto súvislosti sa označujú takéto pojmy ako „diskurzívne“ (T. Sobek) a otvorené , pričom tzv., otvorenosť diskurzívnych pojmov sa chápe v intencii F. Gahérovej explanácie a explikácie F. Weismannovej koncepcie (otvorená textúra pojmov) a v opozícii voči relativistickým, subjektivistickým výkladom , ktoré sú rozšírené v domácom kontexte (najmä v práve). Povaha diskurzívnych pojmov sa exemplifikuje na príkladoch z morálnej filozofie, politickej a sociálnej filozofie a zároveň sa rekapitulujú názory na povahu pojmov sociálneho a humanitného v rozličných ideových tradíciách (E. Cassirer, M. Weber, A. Schütz., V. Černík). Proti relativizmu, psychologizmu a epistemologickému konštruktivizmu sa obhajuje tzv. konatívny charakter diskurzívnych pojmov, v čom sa vidí relevantný rozdiel medzi týmito pojmi a pojmi empirických prírodných vied.

Prečo epistemické zdôvodnenie nevzniká vďaka deduktívne platnej argumentácii

Miloš Taliga

Predstava, podľa ktorej epistemické zdôvodnenie vzniká vďaka deduktívne platnej argumentácii, je vo filozofii a metodológii vedy, epistemológii aj teórii argumentácie bežne rozšírená. V skratke sa dá vyjadriť ako názor, že epistemické zdôvodnenie záveru deduktívne platného argumentu (čiže zdôvodnenie toho, že tento záver je pravdivý) má pôvod v deduktívne platnej argumentácii, čiže v spojení daného záveru s premisami, z ktorých záver deduktívne vyplýva. Okrem toho, aby išlo o deduktívne platný argument (valid argument) sa často vyžaduje, aby mal pravdivé premisy (sound argument), ktorých pravdivosť je určitej komunite aj známa (cogent argument). Ak z takýchto premís vyplýva určitý záver, tak tento záver je (podľa rozšíreného názoru) zdôvodnený ako pravdivý.

Cieľom príspevku je ukázať, že predstava, podľa ktorej epistemické zdôvodnenie vzniká vďaka deduktívne platnej argumentácii zlyháva na chybe predpokladania záveru (fallacy of begging the question). V príspevku najprv vysvetlím, v čom chyba predpokladania záveru spočíva a prečo niektorí autori (napr. W. Sinnott-Armstrong a R. Fogelin) dospievajú k požiadavke, aby boli premisy deduktívne platného argumentu podporené takými dôvodmi, ktoré sú od záveru daného argumentu nezávislé. Následne budem argumentovať, že takýto pokus o očistenie deduktívne platných argumentov od chyby predpokladania záveru v konečnom dôsledku oberá deduktívne platnú argumentáciu o to, čo chcel zachrániť – o jej zdôvodňujúcu silu: epistemické zdôvodnenie nie je vytvárané deduktívne platnou argumentáciou.

Doxastický involuntarismus a problém epistemické viny

Filip Tvrď

Diskuse ohledně možnosti připisování viny byly donedávna běžné jen v etice a filozofii práva. Někteří autoři dospěli k závěru, že přijetí tvrdého inkompatibilismu ve sporu o svobodnou vůli znemožňuje, aby byli agenti morálně či právně odpovědní za své skutky, aby byli nositeli morální či právní viny (např. Caruso 2012, Pereboom 2014, Tvrď 2015). Je otevřenou otázkou, zdali je možné podobný přístup aplikovat i v epistemologii. Podle zastánců doxastického involuntarismu epistemickí agenti nemohou svobodně volit mezi jednotlivými přesvědčeními, protože je jejich přijetí ovlivněno skutečnostmi, nad nimiž lidé nemají úplnou kontrolu. Kognitivní a sociální psychologie se snaží zmapovat, jakým způsobem akceptování stanoviska souvisí s charakterovými vlastnostmi a intelektuálními schopnostmi, další společenské vědy zkoumají vliv kulturních, sociálních a politických determinantů. Ve svém příspěvku ukážu, jakou roli hrají při přijímaní nepravdivých a nezdůvodněných přesvědčení více abstraktní faktory, jako jsou epistemické neštěstí (Pritchard 2005) a epistemická nespravedlnost (Fricker 2007). Budu obhajovat závěr, podle něhož agenti za svá přesvědčení nenesou epistemickou vinu v tradičním retributivním smyslu, ale přesto za ně mohou být postihováni, a dokonce trestáni. Svůj výklad budu ilustrovat příklady ze současné aplikované epistemologie, především z oblasti pseudovědeckých a konspiračních teorií.

XXVI. Slovensko-české symposium o analytické filozofii 2022

Mgr. Michal Valach

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19, 813 64 Bratislava

0944492127

m.valach@exitmusic.org

Je interpretativizmus v sociálnych vedách legitímny program?

V sporoch o charakter sociálnych vied sa vyvinula celá škála antagonistických pozícií, vychádzajúcich z rôznych predpokladov a sledujúcich odlišné zámery. Od tzv. intencionalistického (interpretativistického) prístupu, podľa ktorého cieľom sociálnych vied je porozumenie (*verstehen*) významu, ktorý pripisujú aktéri svojmu konaniu (Martin 2018), cez redukcionistický, ktorého snahou je intencionálne objekty opísat' v observačnom jazyku, až po eliminativistický prístup, ktorý sa snaží intencionálne objekty úplne odstrániť zo sociálnovedného skúmania (pozri Fay-Moon 1977). Súčasné diskusie na tému povahy sociálnych vied a súvisiacich problémov, ktoré dnes prebiehajú, sa nesú v prevažnej väčšine v intencionalistickom „duchu“ (David 2010) – zdá sa, že pre metodológiu a filozofiu sociálnych vied, ale aj pre samotných sociálnych vedcov a výskumníkov sú naturalistické prístupy – redukcionizmus a eliminativizmus – ešte menej priateľné ako v minulosti. Skúmania povahy sociálnych vied z pozícii intencionalizmu sú dnes tak predmetom množstva publikácií.

Pri pohľade na súčasné diskusie o povahе sociálnych vied sa javí intencionalizmus ako dominantná „paradigma“. Intencionalizmus ako ontologické východisko pri skúmaní povahy sociálnych vied akceptuje fakt, že ľudské konania je intencionálny jav, charakterizovaný zámermi konajúceho a významom, ktorý pripisuje tomuto konaniu sám aktér a navrhuje preto budovať sociálne vedy ako disciplíny o intencionálnych objektoch. Z takto chápaného ontologického stanoviska vychádza interpretativizmu – ako silná a široká metodologická doktrína o povahе sociálnych vied. Tvrdí, že cieľom sociálnych vied je porozumenie ľudskému konaniu a to tak, že „odkryje“ zámery konajúceho a význam, ktorý mu aktéri pripisujú. Interpretativizmus, tak kladie základnú úlohu vedy: identifikovať zámery, motívy, dôvody a význam ľudského konania.

Jednotlivé významy potom spája do koherentného celku a vytvára tak významovú štruktúru spoločnosti (Fay 2002).

Otázkou však ostáva, či takýto metodologický program v sociálnych vedách sa dokáže vysporiadat aj s otázkou vysvetlenia ľudského konania. Explanácia je pokladaná za základnú funkciu vedy, ak by však sociálne vedy, chápane iba ako interpretatívne, poskytovali len koherentné významové štruktúry a neboli by schopné, prípadne by sa vzdali ambície poskytovať vysvetlenie, je namiestne pochybnosť či sú vôbec vedami.

Literatúra

DAVID, M. (2010): Methods of Interpretive Sociology. UK: Durham University.

FAY, B. (1977): What Would An Adequate Philosophy of Social Science Look Like?. In: Philosophy of Social Science, 7, 209-227.

FAY, B. (2002): Současná filosofie sociálních věd. Praha: Sociologické nakladatelství.

HENDERSON, D. K. (1993): Interpretation and Explanation in the Human Sciences. State University of New York Press.

MARTIN, M. (2018): Verstehen: The Uses of Understanding in Social Science. New York: Routledge.

Onemocnění bez symptomů? Mezi klinikou a biologií

Martin Zach FLÚ

Dopad celé řady (infekčních) onemocnění na organismus je vysoce individuální a pohybuje se na široké škále mezi dvěma extrémy: zatímco někteří jedinci infekci podlehnu, jiní nevykazují symptomy neboli mají „asymptomatický“ průběh. Tato rozmanitost, která je výsledkem komplexní množiny faktorů, je nadále předmětem bádání a mimo jiné pracuje s obecnějšími pojmy jako homeostáze, resilience, fyziologická adaptace aj., které jsou rovněž tematizovány ve filosofii biologie.

V příspěvku se primárně zaměřím na problematický pojem, který stojí v samotném základu této debaty: pojem asymptomatické nemoci. Ačkoli definice nemoci je tradičním tématem filosofie medicíny, asymptomatická nemoc doposud nebyla předmětem systematického zkoumání. Nejprve se proto zaměřím na vztah mezi infekcí a nemocí s poukazem na to, že ve vědecké i filosofické literatuře neexistuje jasný úzus a pojem asymptomatické nemoci je mnohými institucemi a autory explicitně pouze předpokládán. Dále předestru různá uchopení pojmu jako symptom a nemoc, což umožní pochopit, proč je v některých případech označení „asymptomatické nemoci“ legitimní, avšak někdy zcela triviální, v jiných pak naopak sice netriviální, ale zato pochybné.

Předestřená analýza si klade za cíl systematicky projasnit úskalí, která se s pojmem asymptomatické nemoci pojí. Zároveň se poukáže na to, že v zárodku nejde o čistě terminologický problém, jehož řešení by bylo jaksi samoúčelné, neboť jeho hlubší promyšlení umožňuje lépe pochopit komplexitu dopadu infekčních onemocnění nezávisle na dobře známých závažných komplikacích.

The Science of Science: nové výzvy pro filosofii vědy

Lukáš Zámečník, Katedra obecné lingvistiky, FF UP Olomouc

lukas.zamecnik@upol.cz

Filosofie vědy prostřednictvím pojmového zázemí a metod analytické filosofie (i s reflexí obratu k praxi) vymezila základní komponenty vědy, které mají být kriticky reflektovány (např. problém demarkace vědy a pseudovědy). Později (s kulminací v 80. letech 20. století) musela svou pozici hájit, jednak proti naturalismu, jednak proti (především) sociologii a historiografii vědy, které si (někdy) nárokovaly zcela převzít její doménu zkoumání. Filosofové vědy svou pozici uhájili (připomenout můžeme Laudana, Franklina, Hackinga nebo Heidelbergera), filosofie vědy se pluralizovala a diverzifikovala, podle jednotlivých vědních disciplín.

Prvním cílem příspěvku je ukázat současné výzvy, které se v podobě věd o myсли (neurověda, kognitivní psychologie) a datové vědy před filosofií vědy (ale stejně tak i před sociologií a historiografií vědy) staví. Jako příklad budou uvedeny přístupy Hugo Merciera a Dana Sperbera (vyjádřené v knize Záhada rozumu) a Dashuna Wanga a Alberta-Lázsla Barabásiho (vyjádření v knize *The Science of Science*). Dalším cílem bude zhodnotit, nakolik si mohou tyto nové reflexe vědy nárokovat badatelskou oblast filosofie vědy (např. Kuhna pokládají za jednoho z otců *Science of Science*, viz Wang, Barabási 2021, 2) a nakolik mohou původní reflexe vědy (především sociologii vědy) nahradit.

Hlavním a posledním cílem příspěvku je zhodnotit nakolik mohou být Wangovy a Barabásiho koncepty (respektive metriky) kreativity a Q-faktoru vědce a konečného dopadu vědeckého výsledku (*ultimate impact*) využity k filosofické reflexi humanitních věd. Protože: (1) v případě humanitních věd není jasné, zda je kreativita a s ní i Q-faktor vědce zakotven v kolektivní aktivitě vědců; (2) pro humanitní vědy zřejmě platí, že dopad vědeckých výsledků má mnohem delší poločas rozpadu; (3) není jisté, zda vysoká hodnota konečného dopadu vědeckého výsledku v humanitních vědách koreluje s pravdivostí vědeckého poznatku, který tento vědecký výsledek reprezentuje.

Collins, H., 1981. Son of Seven Sexes: The Social Destruction of a Physical Phenomenon. *Social Studies of Science*, 11, 1, 33–62.

Hacking, I., 1983. *Representing and Intervening*. Cambridge University Press, Cambridge.

Humphreys, P., 2016. *The Oxford Handbook of Philosophy of Science*. Oxford University Press, Oxford.

Kuhn, T. S., 1997 (1962). *Struktura vědeckých revolucí*. Oikoumené, Praha.

Laudan, L. 1978. *Progress and Its Problems: Towards a Theory of Scientific Growth*. University of California Press, Los Angeles.

Mercier, H., Sperber, D., 2019 (2017). *Záhada rozumu*. Host, Brno.

Popper, K. R., 2002. *Conjectures and Refutations: the Growth of Scientific Knowledge*. Routledge, London.

Rosenberg, A., 2005. *Philosophy of Science: A Contemporary Introduction*. Routledge, New York.

Rosenberg, A., 2015. *Philosophy of Social Science*. Clarendon Press, Oxford.

Shapin, S., Schaffer, S., 1985. *Leviathan and the Air-Pump: Hobbes, Boyle, and the Experimental Life*. Princeton University Press, Princeton.

Wang, D., Barabási, A.-L., 2021. *The Science of Science*. Cambridge University Press, Cambridge.

Nepriama deiktická referencia

Marián Zouhar

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Hoci deiktické výrazy (najmä ukazovacie zámená a osobné zámená) sa považujú za paradigmatické prostriedky na identifikáciu situačne prítomných entít (osôb, predmetov, udalostí, časových úsekov, miest atď.), niekedy sa zdá, že sa používajú aj inak, a to na (neanaforické) vyčlenenie situačne neprítomnej entity. Ide o jav, ktorý možno nazvať nepriamou deiktickou referenciou. Napríklad ak hovorca použije vetu „To/On je dobrý maliar“, pričom ostenzívne identifikuje obraz, použitím zámena vyčlení určitú osobu, nie umelecký predmet. Objekt ostenzívnej identifikácie je len prostriedok (podobný prostriedok, ako je zodpovedajúci jazykový výraz) na vyčlenenie iného objektu, ktorý je nejako späty (napríklad prostredníctvom autorstva) s ostenzívne identifikovaným objektom. Inými slovami, použitím zámena „to/on“ v danom kontexte (sprevádzaným prípadne ostensiou nasmerovanou na umelecký predmet), hovorca v skutočnosti identifikuje osobu. Tento jav je podrobne opísaný v literatúre z filozofie jazyka aj lingvistiky, pričom prevažujúce vysvetlenie sa opiera o predpoklad, že deiktické výrazy sú v takýchto prípadoch použité obdobným spôsobom ako v prípade identifikácie situačne dostupných entít, len deiktická referencia je v uvedenom zmysle nepriama. V príspevku budem skúmať iné vysvetlenie, podľa ktorého je nepriama deiktická referencia len skrytou deskriptívnu referenciou. Nepriamo referenčne použitý deiktický prostriedok je len kontextovo vhodnou náhradou za deskriptívny prostriedok, ktorý sa dá odhaliť pomocou vhodných pragmatických procesov. V uvedenom príklade použitie zámena „to/on“ nahradza deskriptívny singulárny výraz „autor tohto diela“ (alebo analogický výraz), v ktorom je prítomné deiktický prostriedok na priamu identifikáciu daného diela a opis relevantných vzťahov dielu s osobou, ktorá má byť cieľom referencie. Nepriama deiktická referencia je teda len skrytou deskriptívnu referenciou. Jeden z dôvodov v prospech takéhoto chápania spočíva v tom, že ak sa spomínané deiktické výrazy považujú za zástupcov deskriptívnych výrazov, a teda sa takto vo vyjadrenom obsahu objaví aj deskriptívny materiál (napríklad „dielo“ alebo „toto dielo“), tak sa umožní aj vysvetlenie explicitných alebo implicitných anaforických väzieb, v ktorých anaforicky použitý výraz odkazuje práve na takúto deskriptívnu časť obsahu. Napríklad: „To/On je dobrý maliar. Je príkladom jeho zmyslu pre farebnú kompozíciu.“ – V druhej vete je zamlčaný podmet (pravdepodobne „to“), ktorý referuje na obraz, avšak referencia nie je deiktická (nie je sprevádzaná napríklad ostensiou, ale skôr predpokladá niektoré črty verbálneho kontextu), ale anaforická, pričom anaforický výraz je závislý od skrytého zloženého demonstratíva „toto dielo“.